

ІСПАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЕПОХИ СЕРВАНТЕСА

Болеслав КУЧИНСЬКИЙ (Кіровоград, Україна)

У статті коротко аналізується іспанська література епохи Сервантеса – творчість Іньєго Сантільяни, Фердіنانдо де Рохаса, Лопе де Рuedи, Матсо Алемана, Алонсо де Ерсілья та детальніше Мігеля Сервантеса.

Ключові слова: епоха Відродження, творчість Іньєго Сантільяни, Фердінандо де Рохаса, Лопе де Рuedи, Матсо Алемана, Алонсо де Ерсілья, Мігеля Сервантеса.

The Spanish Literature of Miguel de Cervantes – creative works by Inyeho Santilyano, Fernando de Rojas, Lope de Rueda, Matso Aleman, Alonso de Ersilia and Miguel de Cervantes – is analyzed in the paper.

Key words: Renaissance, creativity of Inyeho Santilyano, Fernando de Rojas, Lope de Rueda, Matso Aleman, Alonso de Ersilia, Miguel de Cervantes.

Іспанська література епохи Відродження формувалася на базі складного синтезу національного народного мистецтва з європейською ідеологією гуманізму.

Однією з головних особливостей Відродження в Іспанії було те, що тут не спостерігалось такого різкого розриву з феодално-католицькою ідеологією, який був характерний для гуманістів Німеччини, Франції та Англії. Тому тут ще у XV ст. виникає аристократична «вчена поезія» і набуває великого поширення релігійна поезія.

Батьком іспанського Відродження був Іньєго Лопес де Мендоса маркіз де Сантільяна (1398-1458) – видатний поет, полководець і державний діяч, «перший петраркіст Заходу», автор першої роботи з теорії поезії іспанською мовою. Сантільяна ввів до іспанської літератури форму сонета і заклав основи так званої італійської школи в іспанській поезії. Широко використовуючи традиції національної середньовічної поезії, Сантільяна, на відміну від ранніх гуманістів Італії й усєї Західної Європи, спирався не на латинські твори Данте, Петрарки й Бокаччо, а на їх художні твори, написані народною італійською мовою.

Найвидатнішою з ранніх пам'яток реалістичної іспанської літератури доби Відродження був роман-драма «Трагікомедія про Калісто та Мелібею», або «Селестіна». Багато дослідників іспанської літератури взагалі вважають саме цей твір початком іспанського Відродження. Названа Сервантесом «божественною книгою», «Селестіна» здобула виняткову популярність, тільки протягом XVI ст. вона перевидавалась в Іспанії понад шістьдесят разів і була перекладена італійською, англійською, французькою, німецькою і голландською мовами.

Усі ранні видання «Селестіни» були анонімними, і суперечки про її автора точилися впродовж чотирьох століть. Лише на початку XX ст. було виявлено ряд документів, які допомогли встановити, що творцем знаменитого роману був Фернандо де Рохас (бл. 1465-1541). Основу сюжету «Селестіни» становить трагічна історія кохання молодого лицаря Калісто та юної аристократки Мелібеї, але справжньою героїнею твору є зажерлива звідниця Селестіна. Величезне значення для подальшого розвитку іспанської літератури мав не тільки реалізм і тонкий психологізм «Селестіни», а й її своєрідний демократизм. «Селестіна» – перший в Іспанії літературний твір, у якому дійсність подано у всій її широті, без будь-якої ідеалізації чи прикрашання.

Основоположником національного іспанського театру був професійний актор і драматург Лопе де Рuedа (1510-1565), який писав п'єси для своєї трупи. Сервантес неодноразово згадує його ім'я у «Дон Кіхоті», говорячи, що він добре пам'ятає вистави великого Лопе де Рuedи, людини виняткового акторського та авторського обдарування та здібностей.

Рuedа був неперевершеним майстром пасторальної поезії. Він писав еклоги, інтермедії, сюжети яких запозичував з італійської новелістики та давньоримських комедій. Збереглося п'ять комедій, дві еклоги й десять інтермедій Рuedи («Країна Хауха», «Оливи», «Обдурені», «Медора» та інші). Найоригінальнішими були інтермедії, написані прозою. Саме вони справили помітний вплив на розвиток реалістичної та демократичної літератури, зокрема на Сервантеса.

Серед попередників та найулюбленіших письменників Сервантес неодноразово називав Гарсіласо де ла Вега (1501-1536), вважаючи його найвидатнішим іспанським поетом. Літературна спадщина Гарсіласо порівняно невелика. Йому належить 38 сонетів, 3 еклоги

(пісні про лицарське кохання), одна епістола (віршоване послання). Його твори відзначаються високою поетичною технікою і суто гуманістичним ставленням до життя.

Цікавим явищем іспанського Відродження був так званий шахрайський роман, започаткований чудовою анонімною повістю «Життя Ласарільйо з Тормесу», опублікованого в 1554 році. У цій повісті, як і у численних пізніших шахрайських романах, кращим із яких був роман Матео Алемана (1547-1614) «Життєпис шахрая Гусмана де Альфараче», змальовуються кумедні природи головного героя-пікаро (босяк, бродяга, лицар соціального дна), його пошуки життєвої вдачі та морально-філософські судження і погляди. Шахрайський роман – щонайширша панорама іспанської дійсності – відіграв надзвичайно важливу роль у формуванні реалістичної літератури всієї Західної Європи.

Шахрайський роман, як і написаний пізніше «Дон Кіхот» Сервантеса, відверто протистояв лицарському романові, котрий оповідав про фантастичні пригоди «благородних» героїв. Якщо лицарський роман свідомо відвертав читача від реального життя у світі казок і мрій, то шахрайський роман, навпаки, був спрямований на критику тих вад суспільного життя, які були породжені в Іспанії ненормальними соціально-економічними відносинами.

Не відзначаючись при цьому ні глибиною соціально-побутових характеристик, ні тонким психологізмом, шахрайський роман водночас був сповнений яскравих побутових замальовок і схильністю навіть до натуралізму у побутових деталях та грубуватого жарту, демонструючи тим самим своє відверто негативне й презирливе ставлення до інтересів і традиційної моралі панівних верств суспільства. Отже, ще не виявляючи здатності до широких соціальних узагальнень та розлогої перспективності, шахрайський роман вже певною мірою зумів продемонструвати погляди й моральні настанови буржуазії. Герої подібних творів обов'язково переживають різні пригоди (любовні, зустрічі з розбійниками, грошові афери, вдалу карколомну кар'єру), а в цьому відбивається авторський і читацький інтерес до особистості, до її індивідуальної долі, до її місця під сонцем.

Дещо інакше виглядає поетичний епос. Видатний іспанський епічний поет епохи Відродження Алонсо де Ерсілья, автор великої поеми «Араукана», як і багато хто з письменників того часу, поєднував у собі риси поета й солдата і пережив чимало пригод. Двадцятирічним юнаком він вступив до іспанського війська та відплив разом з ним до Америки, де брав участь у придушенні повстання індіанців Чілі. Ця подія і викликала появу поеми «Араукана». Змальовуючи «подвиги» іспанців у Чілі, Ерсілья із захватом розповідає про мужність і благородство повсталіх індіанців-араукана, життя і побут яких у поемі описано з реалістичною яскравістю. Тому, будучи національним іспанським поетом, Ерсілья водночас вважається і родоначальником чілійської літератури.

Мігель Сервантес де Сааведра (1547-1616) був не тільки найвидатнішим іспанським письменником і основоположником усієї нової іспанської літератури, а й багато в чому сприяв розвитку світового реалістичного мистецтва.

Перший роман Сервантеса «Галатея» був опублікований у 1585 році. Роман залишився незавершеним, у світ вийшла лише його перша частина, проте й у такому вигляді твір мав великий успіх.

Описані в першій частині роману події відбуваються протягом шести днів і зосереджені довкола поединку двох молодих пастухів, Ерасто й Елісьйо, закоханих у прекрасну пастушку Галатею. Оповідь перерізається вставними новелами, кращою з яких є «Повість про пригоди Нісиди, Тімборіо, Бланки і Сілерйо».

У центрі роману типове для пасторального жанру протиставлення чистих почуттів і незіпсованих звичаїв людей, які ведуть ідилічне життя на лоні природи, розбещеності та моральному здичавінню міських жителів і уславлення кохання як могутнього облагороджуючого почуття. Уже в цьому першому великому творі, незважаючи на зумовлену вимогами жанру певну штучність і умовність, Сервантес стає на шлях реалізму. На відміну від уславлених італійських, іспано-португальських і французьких авторів пасторальних романів, які відзначалися великою штучністю, він зумів вкласти в свою «Галатею» реалістичний зміст, увести в розповідь побутові подробиці, надати живості її мові.

Серед драматургічних творів Сервантеса найважливіше значення мають трагедія «Нумансія» та дев'ять інтермедій.

Своєю «Нумансією» Сервантес закладав основи національної героїчної та історичної драми Іспанії.

Сюжет п'єси побудований на реальних історичних подіях, які відбулися у 135 році до нашої ери, у період завоювання Піренейського півострова римлянами. Римляни стоять табором під стінами Нумансії. Їхній вождь, знаменитий полководець Сціпіон Молодший – не хоче вступати з іспанцями у відкритий бій і пропонує їм скласти зброю, проте іспанці відмовляються. На сцені з'являється прекрасна жінка – Іспанія і Дух річки Дуеро, на якій розташоване місто. Вони пропонують загибель країни, але тут же провіщують, що прийде час, коли Аттила і герцог Альба помстяться Риму за зруйнування Нумансії. Іспанці готують вилазку, проте вона їм не вдається. Щоб ще раз довідатися про свою долю, вони просять чарівника Маркію змусити заговорити вбитого на полі бою солдата. Мрець встає і пророкує близьку загибель обложеним. У місті лютують хвороби і голод. Поет змальовує жахливі сцени: вмираюча дитина благає матір дати чого-небудь поїсти, юнак приносить своїй нареченій хліба з ворожого табору і стікаючи кров'ю, помирає біля її ніг. Зневірившись, нумансійці, щоб не потрапити до ворожого полону, вирішують покінчити життя самогубством. Чоловіки вбивають жінок і дітей. З'являється Іспанія і промовляє: «Чи можливо, щоб я стала рабою іноземних націй і щоб хоч короткий час не бачила моїх прапорів, розгорнутих свободою?». У патріотичному пориві нумансійці помирають. Місто порожнє, його вулицями тихо блукають фігури – Війна, Хвороба й Голод. Їм більше нічого робити.

Живим залишається тільки один юнак Віріат. Він піднімається на вежу і бачить звідси, як через міські стіни до міста вступають римляни. Римські солдати з жахом дивляться на криваве видовище. Сціпіон звертається до Віріата: «Примирися, слабкий хлопчику, твої сили занадто малі, щоб ти міг протистояти мені, з ким ніхто не може зрівнятися у славі та могутності. Присягаюся тобі моєю честю, ти залишишся вільним і будеш усе життя насолоджуватися розкошами та багатствами, якщо зараз ти добровільно здасися мені!» Але хлопець безстрашно відповідає: «Не поспішайте даремно лізти на цю стіну, ви не примусите мене вам скоритися,» – і з цими словами він кидається вниз із башти. Сціпіон вражений: «Твій стрибок вкриває тебе славою і розбиває на порох мої перемоги,» – з відчаєм говорить римський воєначальник. Наприкінці трагедії з'являється Слава і промовляє хвалу нумансійцям та їхнім майбутнім нащадкам-іспанцям.

«Нумансія» належить до жанру епічної трагедії і відрізняється великою патетичною могутністю. Головним героєм п'єси виступає весь народ, усі захисники Нумансії, згуртовані духом великого патріотизму і громадянської солідарності. Тому сама загибель нумансійців сприймається як запука майбутньої перемоги народу.

Характерно, що іспанські читачі й глядачі завжди поверталися до цієї трагедії Сервантеса у трагічні для Іспанії дні. «Нумансією» ставили у 1806 році, під час вторгнення армії Наполеона Бонапарта на Піренейський півострів. Перероблена письменником-антифашистом Рафаелем Альберті «Нумансія» ставилась у дні героїчної оборони Мадрида в 1936 році, коли патріоти-республіканці до останньої краплі крові захищали міст від фашистських полчищ. Велике значення в процесі розвитку іспанської реалістичної літератури мали «Повчальні новели», видані Сервантесом у 1613 році. Сам автор, підкреслюючи новаторство своїх новел, писав: «Усі повісті збірки – моя повна власність; складаючи їх, я нікого не наслідував і нікого не обкрадав. Їх зачато у моїй душі, народжено моїм пером, а нині їм належить рости й рости на руках у друкарського верстата». І справді, збірка майже відразу була перекладена основними мовами Західної Європи і завоювала велику славу.

Новели Сервантеса багато в чому близькі до його великого «Дон Кіхота», їх зближує вражаюча майстерність у поєднанні казкового і фантастичного з суто реалістичним підходом до відтворення сучасності та самих характерів героїв. Збірка складається з дванадцяти новел, кращими з яких є «Ліценціат Відрієра», «Про робочу розмову», «Циганочка», «Високородна посудниця».

Новели створювалися в різний час, тому, готуючи збірку до друку, Сервантес заново їх відредагував і старанно продумав композицію збірки. Вона відкривається «Циганочкою», яка зображає іспанську дійсність такою, якою вона, на думку автора, має бути, і завершується

повістю «Про собачу розмову», в якій показано справжнє, досить огидне обличчя іспанської дійсності. «Повчальність» оповіді в цій новелі набуває гостро викривального характеру. Вустами своїх безсловесних героїв Сервантес виносить суворий вирок соціальній несправедливості і всім потворним явищам іспанського життя його часу.

Новели збірки можна поділити на дві групи – любовно-романтичні та реалістичні.

Композиція любовно-романтичних новел походить від традицій античного роману епохи еллінізму. Герої цих повістей – молоді люди з дворянського середовища, палко закохані одне в одного, переживають різноманітні небезпечні пригоди, але кохання перемагає усі перешкоди і приводить їх до щасливого з'єднання.

У любовно-романтичних новелах Сервантеса виступає його гуманістична філософія, ренесансне розуміння людини. Сервантес уславлює людське благородство, здатність людини заради кохання йти на самопожертву, бути безкорисливою, стриманою, цнотливою. Так само, як і в «Галатеї», Сервантес ідеалізує людину, спираючись при цьому на філософію грецького мислителя Платона. Слідом за ним він підкреслює у людині ідеальне, піднесене, безкорисливе.

Реалістичні новели збірки, навпаки, виходять із традицій «Селестіни» і шахрайського роману. Героями цих повістей, як правило, виявляються пікаро, різні авантюристи та шахраї. Проте між повістями Сервантеса та шахрайським романом існує суттєва різниця. Якщо автори шахрайських романів завжди схильні до певної ідеалізації своїх героїв, до певного замилювання їхніми вигадками, то Сервантес вважає людей такого сорту «небезпечними і згубними для самої сутності людської» (новела «Рінконете й Кортадільйо»).

Особливе місце у збірці займає повість «Ліценціат Відрієра», концепція якої близька до концепції «Дон Кіхота». Герой повісті – божевільний, але саме він виявляється у повісті єдиною мудрою і чесною людиною, яка завжди говорить правду, у той час як «нормальні» члени суспільства постійно лицеміряють і брешуть.

До поетичної творчості Сервантес звертався впродовж усього життя, але багато його віршів не збереглося. Серед тих поетичних творів письменника, які дійшли до нас, найзначнішими є «Послання до Матео Васкеса» і поема «Подорож на Парнас».

У першому з них, написаному в роки алжирського полону, Сервантес розповідає про самого себе, описує битву під Лепанто, життя в полоні.

Основу сюжету «Подорож на Парнас» Сервантес запозичив з однойменної поеми другорядного італійського письменника Чезаре Копорелі, переосмисливши його у плані зближення з іспанською дійсністю.

У поемі розповідається, як бог Аполлон, покровитель усіх мистецтв, занепокоєний нашествиям на Парнас (царство поезії) нездарних та нахабних віршомазів, посилає Меркурія (посланця богів) в Іспанію на пошуки справжніх поетів та письменників. Тому Сервантес вирушає з Мадриду до Картагени, куди приплив корабель Меркурія. Меркурій зустрічає Сервантеса дуже шанобливо, але вкрай здивований його злиденим станом.

Ця поема сприймається як підведення Сервантесом підсумків свого творчого шляху, як горде визнання своїх безумовних заслуг і водночас яскраво свідчить про нескінченну бідність письменника, який не має пристойного одягу й живе на шматок хліба з сиром.

Розповідаючи про подорож на Парнас і перебування там у товаристві талановитих поетів та нездар, Сервантес дає короткі, але дуже влучні й глибокі характеристики двісті сорок одному іспанському письменникові, завдяки чому поема набуває значення документу великого культурно-історичного значення.

У 1615 році, ще до виходу в світ другої частини «Дон Кіхота», Сервантес опублікував збірку своїх п'єс, написаних у різний час. До збірки увійшли й відомі інтермедії Сервантеса.

У своїх інтермедіях Сервантес продовжував традиції Лопе де Рuedи, але підняв цей жанр на небувалу висоту. Якщо раніше інтермедії були засобом для розважання глядачів у антрактах постановки великих п'єс, то Сервантес перетворив їх на самостійні твори гострого соціального змісту.

І за формою й за змістом інтермедії Сервантеса дуже різноманітні, але присвячені переважно зображенню життя та звичаїв простих людей. Героями в них виступають селяни, дрібні міщани, ремісники, солдати та студенти.

Поряд із «Божественною Комедією» Данте Аліґ'єрі, «Гаргантюа і Пантаґрюелем» Франсуа Рабле та Шекспірівським «Гамлетом», «Дон Кіхот» Сервантеса належить до неперевершених шедеврів західноєвропейської та світової літератур.

Над своїм славнозвісним романом Сервантес працював понад десять років. Перша частина «Дон Кіхота» була опублікована в 1605 році, друга – у 1615 році. Про «Дон Кіхота» Сервантеса написано безліч книжок та статей. У поемі «Подорож на Парнас», відзначаючи успіх цього роману у своїх сучасників, Сервантес писав:

Для багатьох утіхою став Дон Кіхот:
Завжди і скрізь – чи на весні чи взимі
Оберігає він од суму і турбот.

З того часу минуло майже чотириста років, але великий роман залишається вірним другом і супутником людства.

Його високо цінили Чарлз Діккенс і Жорж Санд, В.Г.Белінський і Віктор Гюґо, В.В.Маяковський і Томас Манн, Іван Франко і Микола Лукаш.

Існує кілька перекладів «Дон Кіхота» на українську мову. Серед перекладачів – Іван Франко, Микола Лукаш, Василь Козаченко, Євген Кротевич та інші.

І.Франко, зокрема, писав у передмові до свого перекладу з «Дон Кіхота» видання 1913 рік: «Те, що подають тут читачам, – се свобідна переробка головної основи першої частини та закінчення другої часті повісті, перероблене з прози на вірші, уложенні на взірець іспанських народних романс» [5].

Характеризуючи самий твір Сервантеса, І.Франко зазначав, що «се перша повість у новішій значенні того слова і один з найславніших та найпопулярніших творів людського духу. Сатира на романтичні та далекі від дійсного життя лицарські повісті, якими кількасот літ зачитувалася вся Європа, поглиблюється і розширюється ступенево в величній малюнок боротьби між благородними поривами чуття та твердою дійсністю, між поезією та прозою життя. Тому «Дон Кіхот» має безсмертну вартість в історії духовного розвитку всієї людськості і по заслугі зробився улюбленою книжкою для всіх освічених людей» [5].

Починаючи роботу над романом, Сервантес ставив перед собою вельми скромне завдання – висміювання головного захоплення серед іспанців фантастичними лицарськими романами, намагався, як він сам висловлювався, «повалити владу лицарських романів і звести нанівець широке розповсюдження, якого набули вони у вищому світі та у простолюду», «зруйнувати хистку споруду лицарських романів, бо хоча в багатьох вони викликають огиду, але скільки ще підносить їх!»

Проте геніальна здатність письменника до художнього узагальнення призвела до того, що первісні грані роману незмірно розширилися.

Герой роману прагне відродити лицарство в епоху, коли лицарські ідеали давно минули. Не розуміючи цього, він, природно перетворюється на комічну постать. Бажаючи змінити життя на краще, захистити принижених і зневажених методом феодалного кулачного права, Дон Кіхот мимоволі стає причиною безладу, горя і злигоднів для довколишніх, хоча саме їм він і прагнув допомогти.

Зовнішньо «Дон Кіхот» побудований у формі пародії на лицарський роман. Герой роману, дон Алонсо Кіхана, бідний іспанський дворянин, усе майно якого складалося з «родинного списа, древнього щита, худої шкапи і хорта», проводить весь свій вільний час, «а дозвілля тривало у нього чи не цілий рік», у читанні лицарських романів. Унаслідок цього, пише Сервантес, «від того, що він мало спав і багато читав, мозок у нього почав висихати, так що зрештою він і зовсім втратив глузд. Уява його була поглинута всім тим, про що він читав у книжках: чарівництвом, незгодами, битвами, викликами на поєдинок, пораненнями, освідченнями в коханні, любовними пригодами, душевними муками і різними неймовірними дурницями; і настільки міцно засіла у нього в голові думка, неначе все нагромадження нісенітниць істинна правда, що для нього в цілому світі не було вже нічого більш імовірного...»

І ось, начитавшись подібних романів, він вирішує й сам зробитися мандрівним лицарем і вирушити на пошуки пригод. Далі описуються смішні й нерозважливі пригоди Дон Кіхота, які він здійснює спочатку сам, а потім у товаристві зброєносця Санчо Панси – місцевого селянина, якого він повів за собою, пообіцявши завоювати для нього який-небудь острів і

зробити його губернатором. Дон Кіхот зчиняє поєдинок із вітряками, побачивши в них казкових велетнів, звільняє каторжників, нападає на отару баранів, то на похоронну процесію. Найбільш смішні, безглузді й дивні вчинки герой здійснює у першій частині роману, майже повністю витриманій у пародійному дусі. Слід зазначити, що Сервантес блискуче впорався із завданням: після виходу в світ першої частини «Дон Кіхота» лицарські романи в Іспанії почали швидко втрачати свою популярність і майже не видавались. Проте навіть першу частину «Дон Кіхота» вважати просто пародією на лицарські романи не можна, як не можна вважати самого Дон Кіхота постаттю тільки комічного плану. Будучи пародією на лицарський роман, «Дон Кіхот» є водночас сатирою на сучасну Сервантесові феодально-католицьку Іспанію, а сам Дон Кіхот поєднує у собі властивості комічного і трагічного героя. Як зазначав свого часу Генріх Гейне «перо генія завжди величніше за нього самого, воно не обмежується його тимчасовими цілями, завжди йде далі, і Сервантес, сам того ясно усвідомлюючи, написав найбільшу сатиру на людську захопленість і піднесення» [1].

Ідейний зміст роману настільки значний і багатий, що його було осмислено далеко не відразу. Три виїзди Дон Кіхота – перший виїзд без зброю, другий, де ситуація прояснюється завдяки народному реалістичному «акомпанементу» Санчо, і третій, де обидва герої вступають у великий світ політики, релігії та мистецтва, – це наче три етапи поступово поглиблюваного ідейного задуму. Читаючи твір, ми неначе присутні при становленні творчої концепції. Більше того, весь сенс ситуації осмислюється не тільки автором і окремим читачем, а й усіма нащадками лише поступово, у ході власного розвитку.

Упродовж XVII і більшої частини XVIII великий роман Сервантеса сприймався як твір пародійно-комічного плану, і сама винайдена Сервантесом вихідна ситуація використовувалась європейськими письменниками саме в цьому плані. Наприклад, французький романіст Шарль Сорель (1599-1674), один з ранніх наслідувачів Сервантеса в Європі, дивувався «непослідовністю» характеру Дон Кіхота, вважав, що Сервантес припустився помилки, наділивши свого героя не тільки безумством, а й мудрістю, водночас зробивши його і смішним, і зворушливо-піднесеним. У своєму романі «Екстравагантний пастух» (1628) Сорель зображує паризького міщанина Лізаса, який з'їхав з глузду від надмірного захоплення пасторальними романами, і змальовує його як типового комічного негативного героя.

Аналогічно використовує розроблену Сервантесом ситуацію й англійський сатирик XVII століття Семюел Батлер (1612-1681) у своїй поемі «Гудібрас», де зображено комічні пригоди Гудібраса і його сподвижника Ральфо. Ситуація «Дон Кіхота» використана тут для сатири на пуритан релігійної секти, яка очолила англійську буржуазну революцію середини XVII століття. Донкіхотствуючі герої Сореля і Батлера наділені лише негативними й відрапливими рисами, що свідчить про спрощення й однобічне розуміння «Дон Кіхота» у XVII столітті.

Як на роман-пародію дивилися на «Дон Кіхота» у Європі й у XVIII столітті. Один з найбільших мислителів і письменників раннього етапу французького просвітництва Шарль де Монтеск'є (1689-1755), автор відомих книг – «Дух законів», «Роздуми про причини величчя і падіння римлян», «Перські листи», – вважав, що велика книга Сервантеса «була написана для того, щоб показати безглуздість усіх інших книг».

І разом з тим уже в XVII столітті, насамперед в Англії та Німеччині, ставлення до роману Сервантеса починає змінюватися. Під знаком явного впливу Сервантеса в Англії розвивається творчість провідних реалістів-просвітителів Генрі Філдінга (1713-1768) і Лоренса Стерна (1713-1765).

Важливу роль у поглибленні ідейного змісту «Дон Кіхота» відіграли оцінки ранніх представників німецького романтизму (братів Шлегелів, Новалиса, пізніше Генріха Гейне).

Німецькі романтики бачили в «Дон Кіхоті» символ мрії, високої поезії і всього ідеального, а в його зброю Санчо – втілення тверезої прози і дійсності. Роман Сервантеса трактувався ними як утвердження фатальної суперечності мрії та реальності, ідеального й дійсного, одвічно несумісних, на їхню думку, в людському суспільстві.

Цілком поділяючи таке трактування роману, Генріх Гейне вніс у нього дуже важливу деталь: підкреслив соціальну активність Дон Кіхота.

Глибоке розкриття ідейного змісту «Дон Кіхота» містять висловлювання великих російських мислителів XIX століття О.І.Герцена і В.Г.Белінського.

Образи Дон Кіхота і його вірного зброєносця Санчо Панси – одне з найбільших досягнень світової художньої літератури. У зображенні духовної близькості Санчо і Дон Кіхота, їхньої глибокої взаємної прихильності виявляється народність Сервантеса і його широкий демократизм. Саме ці якості роману були причиною непримиренного ставлення до «Дон Кіхота» з боку ідеологів реакції та фашизму.

Сервантесів «Дон Кіхот» вражає багатством зовнішньої і внутрішньої дії, широким охопленням явищ іспанської дійсності, філософською глибиною і прогресивністю думки. Письменник вклав у роман досвід усього свого стражденного життя, свою виняткову ерудованість, у якій гармонійно поєднувались кращі традиції великої античної літератури і національного іспанського фольклору, досягнення гуманістичної думки Європейського Відродження й арабської філософії. Дослідники підраховали, що у романі Сервантеса діють 669 персонажів, представників усіх суспільних прошарків і майже всіх професій тодішньої Іспанії. І більшість з них не просто статисти, які відіграють службову роль, а люди з індивідуальними характеристиками і власними судженнями про довколишній світ.

Реалізм великого письменника виявляється не лише в діалектичній внутрішній суперечності провідних героїв роману, а й у становленні їхніх характерів під впливом навколишньої дійсності. Безпосередній обмін думками, який здійснюють між собою Дон Кіхот і Санчо Панса, їхні сутички й бесіди з численними персонажами формують розум і загартовують серця головних героїв, сприяють гармонійному злиттю двох начал: піднесеної гуманістичної думки і здорової народної мудрості. Характери Дон Кіхота і Санчо Панси постійно змінюються й розвиваються. Із сварливого дивака і наївного мрійника Дон Кіхот поступово перетворюється на просвітленого мудреця, а Санчо Панса з обмеженого шахрая – на образ, сповнений істинного благородства. Представляючи Санчо читачам, Сервантес писав на початку роману: «Це була людина добропорядна (якщо тільки подібне визначення можна застосувати до людей, які не можуть похвалитися порядною кількістю усякого добра), проте був він добряче дивакуватий».

І справді на початку роману Санчо постає перед нами як постать суто комічного плану, як пародія на образ зброєносців з лицарських романів. Санчо безмежно наївний і явно простуватий – він єдиний, хто вірить фантазіям Дон Кіхота. Простодушність і наївність, проте, поєднується у нього з селянською хитринкою і часткою шахрайства, а інколи й з міцнішими властивостями. Санчо вважає, наприклад, що якщо його підданими на острові виявляться негри, можна буде наживатися за рахунок работоргівлі. І на свою службу зброєносця він спочатку дивиться тільки з точки зору матеріальної вигоди. Але поступово Санчо внутрішньо просвітлюється, стає безкорисливою та гуманною людиною, носієм народної мудрості. Санчо починає розуміти, що Дон Кіхот – божевільний, проте вже не може залишити його і всюди їздить за ним, забуваючи про свою колишню корисливість. Характер Санчо найповніше розкривається в епізоді з його губернаторством. Послухавши поради лицаря-гуманіста, губернатор-селянин править краще за герцога. Він виявляє витримку, мудрість, некорисливість. З Санчо знущаються. Під приводом, що його можуть отруїти, йому не дають їсти, затискають його між щитами й топчуть ногами під час уявної битви. Але Санчо робить свою справу. Він виганяє з острова нероб, закриває гральні будинки, він збирається винагороджувати чесноти. Санчо хоче винищити у своїх володіннях «усіх цих донів та передонів», яких «на острові більше ніж каміння» і які «набридли всім гірше за комарів».

Він розв'язує численні загадки, мудро і справедливо вирішує складні справи. Поблажливість і доброта Санчо проступають особливо яскраво на тлі черствості та жорстокості герцога. Коли герцог перешкоджає з'єднатися двом закоханим – лакею і дочці дуєньї Родрігес, Санчо стає на їхній бік. Змальовуючи епізоди правління Санчо Панси, Сервантес засуджує владу панівних класів, їхню бездушність і жорстокість.

Для всієї літератури доби Відродження образ Санчо – явище унікальне. З любов'ю і теплом Сервантес зобразив Санчо Пансу – знедоленого селянина із злиденної, задавленої феодалами й католицькими священиками іспанської провінції Ламанчі. І цілковиту рацію мав Генріх Гейне, сказавши, що Сервантес поклав основу новому роману, увівши до

лицарського роману представників нижчих класів, «підмішавши» до його змісту життя народу.

Втілені в романі світлі гуманістичні ідеали, Сервантес заповідав далекому майбутньому, палко вірячи у прийдешнє розкріпачення людства й торжество свободи й правди на землі.

Останнім твором Сервантеса був роман «Мандри Персілеса і Сигізмунди» (1616), опублікований уже після смерті письменника. Роман мав величезний успіх і тільки впродовж одного 1917 року витримав у Іспанії дев'ять видань.

Роман про злидні та прикроці людської долі «Мандри Персілеса і Сигізмунди» – це величезне полотно з безліччю героїв і переплетених між собою історій, з постійною зміною картин бур, катастроф, битв тощо. Доводиться дивуватися мистецтву, з яким автор уводячи в сюжетну тканину щораз нових героїв і нові епізоди, вміє зберігати єдність дії. Це забезпечується тим, що автор ні на мить не забуває про головну гуманістичну ідею роману – всеперемагаючу силу кохання Персілеса й Сигізмунди, перед яким падають усі перешкоди. Такою самою теплою людського почуття зігріто й багато другорядних епізодів роману.

Як і в незавершеній «Галатеї», Сервантес спирається у «Персілесі і Сигізмунді» на традиції античного елліністичного роману, зокрема, на традиції грецького письменника Геліодора (III ст. н.е.). Розповідаючи про пригоди ісландського принца Парсілеса і фрісландської принцеси Сигізмунди, які пронесли полум'яне кохання через усі небезпеки та випробування, Сервантес розвиває в романі гуманістично-утопічну лінію своєї творчості, розпочату ще у «Галатеї».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гейне Генрих. Введение к «Дон Кихоту» / Собр.соч.: В 10т. – М., 1958. – Т.7. – С.139.
2. История всемирной литературы: В 9т. – М., 1985. – Т.3.
3. Голенищев-Кутузов И.Н. Романские литературы. – М., 1975.
4. Прокаев Ф.И., Кучинский Б.В., Булаковская Ю.Л., Долганов И.В. Зарубіжна література ранніх епох. – К.: «Вища школа». – 1994. – 405 с.
5. Франко І.Я. Мігель Сервантес і його «Дон Кіхот». Зібр.творів: У 50т. – К., 1976. – Т.4. – С.170.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Болеслав Кучинський – доктор філософії у філологічних науках, професор, завідувач кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: германська філологія, зарубіжна література.